

ISSN-2320-4494

RNI No.MAHAUL03008/13/2012-TC

Impact Factor : 2.7286

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

VOLUME - I ISSUE - III
OCT. TO DEC. 2020

ARTS | COMMERCE
SCIENCE | AGRICULTURE
EDUCATION | MANAGEMENT
MEDICAL | ENGINEERING & IT | LAW
PHARMACY | PHYSICAL EDUCATION
SOCIAL SCIENCE | JOURNALISM
MUSIC | LIBRARY SCIENCE |

www.powerofknowledge.co.in

E-mail : powerofknowledge3@gmail.com

Editor
Professor Dr.Sadashiv H. Sarkate

24	नंदुरबार जिल्ह्यातील आदिवासी शेतकऱ्यांच्या कृषी उत्पादनाची प्रवृत्ती (कालखंड २००९-१० ते २०१८-१९)	प्रा.डॉ. वायसे शामराव भगवान	107-113
25	नोबेल पारितोषिक विजेते : डॉ.अभिजीत बॅनर्जी	डॉ.श्री.धेडे डी.आर.	114-120
26	मध्ययुगीन भारत : इतिहास साधन एक अभ्यास	डॉ.देवकाते बी.एन.	121-125
27	डॉ.महंमद इक्बाल:एक थोर भारतीय राजकीय विचारवंत	प्रा. डॉ. शहाजहान शेख	126-128
28	महाराज सयाजीराव गायकवाड यांचे शैक्षणिक कार्य	प्रा.डॉ. निलीमा राऊत	129-134
29	भारतीय क्रांतीकारकांच्याकार्याचे परिक्षण	प्रा.डॉ.प्रमिला डी. भोयर	135-141
30	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचा स्त्रीविषयक दृष्टीकोन	प्रा.डॉ.निलीमा राऊत	142-147
31	मराठेकालीन वेटबिगारी	प्रा. शिंदे एच. ए.	148-150
32	पेशवेकालिन निवडक स्त्रिया व त्यांचे कार्य	प्रा.डॉ. जाधवर बी.डी.	151-154
33	आदिवासी समाजाच्या सामाजिक व सांस्कृतिक समस्या	डॉ. ज्ञानेश्वर काशिनाथ भामरे	155-159
34	वैश्वीकरण एवं लोक प्रिय संस्कृति - एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	डॉ.दिलीप कुमार सोनी	160-165
35	हुंडा-एक सामाजिक समस्या	प्रा.डॉ.आर.डी.खताळ	166-168
36	नैतिक मूल्यांच्या न्हासामुळे भारतीय कुटुंबव्यवस्था अडचणीत	डॉ.मारोती कोल्हे	169-171
37	पंचायत राज्य व्यवस्थेअंतर्गत महिलांचे सक्षमीकरण	डॉ.प्रा.अश्विनी अविनाश खापरे	172-175
38	भारतीय राजकारण : धर्मनिरपेक्षता	प्रा.डॉ.अर्जुन उबाळे	176-181
39	अण्वस्त्र निर्मिती जगासमोरील समस्या	प्रा. डॉ. शिवाजी दिवान	182-184
40	महात्मा गांधीजीचा शिक्षण विषयक दृष्टिकोन	डॉ संजय गोपाळराव ठवळ	185-190
41	दक्षिण आशियातील राजकारण आणि सार्क संघटनेतील भारताची भूमिका	प्रा. डॉ. अरुण पेंटावार	191-196
42	ग्रामसभांचे ग्रामविकासातील योगदान	सा.प्रा.डॉ. सांगळे भगवान श्रीपत	197-203
43	शारीरिक शिक्षण व खेळांची आवश्यकता व महत्त्व	डॉ.तनपुरे विश्वंभर श्रीराम	204-206

दक्षिण आशियातील राजकारण आणि सार्क संघटनेतील भारताची भूमिका

प्रा. डॉ. अरुण पेंटावार

राज्यशास्त्र विभागप्रमुख,

सुंदरराव सोळंके महाविद्यालय, माजलगाव जि. बीड

सारांश :

दक्षिण आशियातील एक महत्वाची विभागीय व्यापार संघटना म्हणून सार्क संघटनेचा उल्लेख केला जातो. या संघटनेत भारत, पाकिस्तान, बांगलादेश, श्रीलंका, भूतान, नेपाळ, अफगाणिस्तान आणि मालदीव अशा आठ राष्ट्रांचा समावेश होतो. परस्पर सहकार्य आणि दृष्टिकोनातून १९८५ साली सार्क संघटनेची स्थापना करण्यात आली. दक्षिण आशियातील एक महत्वाची प्रादेशिक संघटना सार्क ने आपल्या विभागीय सहकार्याच्या माध्यमातून जागतिक राजकारणामध्ये एक महत्वाचे स्थान निर्माण केलेले आहे. भारत हे दक्षिण आशियातील एक महत्वाचे विकसनशील राष्ट्र असल्यामुळे व एक मोठी बाजारपेठ म्हणून संपूर्ण जागतिक राजकारणात भारताने सार्क संघटनेच्या माध्यमातून जागतिक राजकारणावर आपला प्रभाव निर्माण केलेला आहे. दक्षिण आशियात शांतता प्रस्थापित करण्यामध्ये, दक्षिण आशियात मुक्त व्यापार व सहकार्य, राष्ट्रा-राष्ट्रांमधील राजकीय प्रश्न सोडविण्यात, दक्षिण आशियातील विभागीय सहकार्य व ऐक्य प्रस्थापित करण्यात भारताची भूमिका ही महत्वाची राहिलेली आहे.

मुख्य शब्द (Key Words) : दक्षिण आशिया, राजकारण, सार्क संघटना.

प्रस्तावना :-

शितयुद्धोत्तर काळातील जागतिक राजकारणातील एक महत्वाचे केंद्र म्हणून दक्षिण आशियाचा उल्लेख केला जातो. दक्षिण आशिया हा क्षेत्रफळाच्या व लोकसंख्येच्या दृष्टीने जगातील एक मोठा उपखंड आहे. या उपखंडात भारत, पाकिस्तान, बांगलादेश, श्रीलंका, भूतान, नेपाळ, अफगाणिस्तान आणि मालदीव अशा आठ राष्ट्रांचा समावेश होतो. यासोबतच चीन, म्यानमार यासारख्या मोठ्या राष्ट्रांचाही उल्लेख याठिकाणी केला जातो. सद्यकाळात दक्षिण आशियाच्या राजकारणावर इतर मोठ्या राष्ट्रांचा प्रभाव दिसून येतो. यात अमेरिका, रशिया, चीन, ब्रीटन यासारख्या राष्ट्रांनी दक्षिण आशियाच्या विकासासाठी श्रीमंत राष्ट्रे प्रयत्नशील आहेत. जागतिक राजकारणावर पकड निर्माण करण्यासाठी दक्षिण आशिया हा उपखंड अतिशय महत्वाचा आहे. त्यामुळेच जागतिक महासत्तांबरोबरच दक्षिण आशियातील सार्क संघटना, भारत व पाकिस्तानसारख्या राष्ट्रांनी दक्षिण आशियाचे महत्व ओळखून जागतिक राजकारणावर आपला प्रभाव निर्माण करण्याचा प्रयत्न करत आहेत. याच दृष्टिकोनातून १९८५ साली सार्क संघटनेची स्थापना करण्यात आली. दक्षिण आशियातील एक महत्वाची प्रादेशिक संघटना सार्क ने आपल्या विभागीय सहकार्याच्या माध्यमातून जागतिक राजकारणामध्ये एक महत्वाचे स्थान निर्माण केलेले आहे.

भारत हे दक्षिण आशियातील एक महत्वाचे विकसनशील राष्ट्र असल्यामुळे व एक मोठी बाजारपेठ म्हणून

संपूर्ण जागतिक राजकारणात भारताने सार्क संघटनेच्या माध्यमातून जागतिक राजकारणावर आपला प्रभाव निर्माण केलेला आहे. प्रस्तुत शोधनिबंधाच्या माध्यमातून दक्षिण आशियातील राजकारण, सार्क संघटनेतील भारताची भूमिका या प्रमुख बाबींवर प्रकाश टाकण्यात आलेला आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे

- १) दक्षिण आशियातील राजकारणाचा अभ्यास करणे.
- २) सार्क संघटनेविषयी माहिती जाणून घेणे.
- ३) सार्क संघटनेतील भारताच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे

संशोधन पध्दती व स्रोत:

प्रस्तुत शोधनिबंधलेखनासाठी विश्लेषणात्मक व वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. तथ्य संकलनासाठी द्वितीय स्रोतांचा वापर करण्यात आलेला असून यात प्रामुख्याने संदर्भ ग्रंथ, संशोधन पत्रिका, मासिके, वर्तमानपत्रे व विविध वेबसाईटवरील माहितीचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

दक्षिण आशिया आणि सार्क (SAARC) एक दृष्टिक्षेप :-

दक्षिण आशिया हा जगातील सर्वाधिक लोकसंख्या असलेला उपखंड आहे. दक्षिण आशिया उपखंडात भारत, पाकिस्तान, बांगलादेश, श्रीलंका, भुतान, नेपाळ आणि मालदीव अशा सात राष्ट्रांचा समावेश होतो. याशिवाय चीन व म्यानमार सारखी राष्ट्रे देखील दक्षिण आशियातील राजकारणावर प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षपणे आपला प्रभाव पाडत असतात. जगाच्या एकूण लोकसंख्येपैकी २२ टक्के लोकसंख्या दक्षिण आशियात आहे व जगातील एकूण उत्पन्नाचा वाटा १.३ टक्के आहे. दक्षिण आशियाई राष्ट्रांना अनेक सामाजिक, आर्थिक समस्यांचा आणि नैसर्गिक आपत्तींचा सामना करावा लागत आहे. या समस्यांमध्ये बऱ्याच प्रमाणात एकसमानता असून भौगोलिक जवळीकतेमुळे एका राष्ट्रातील समस्यांचा दुसऱ्या राष्ट्रांवर त्वरीत प्रभाव होतो. या समस्या सोडविण्यासाठी विभागीय सहकार्याची गरज होती. त्यातून दक्षिण आशियाई देशांमध्ये प्रादेशिक सहकार्याद्वारे विकास करण्यासाठी एखादी संघटना असावी हा विचार जोर धरू लागला. आर्थिक विकास, सामाजिक प्रगती, परस्परांविषयीचा विश्वास वाढविणे, विविध क्षेत्रात एकमेकांना सहकार्य करणे ही उद्दिष्टे डोळ्यासमोर ठेऊन दक्षिण आशियाई प्रादेशिक सहकार्य संघटना (South Asian Association for Regional Co-Operation) उदयास आली.

दक्षिण आशियाचा विकास साध्य करण्यासाठी १९८५ मध्ये दक्षिण आशियाई विभागीय सहकार्य संघटनेची म्हणजे (SAARC) सार्क ची स्थापना करण्यात आली. सार्कची विविध उद्दिष्टे आहेत व महत्वाचे म्हणजे सार्क संघटनेतील सदस्य देश विकसनशील देशांच्या गटात मोडतात. त्यांचे विकासात्मक, सामाजिक, आर्थिक स्वरूपाचे प्रश्न बहुतांश प्रमाणात सारखेच आहेत. प्रत्येक सार्क देशाचा पश्चिमात्य देशांशी कोणत्या न कोणत्या स्वरूपात संबंध आलेला आहे. या समानतेतूनच सार्क संघटना अस्तित्वात आली. सार्क स्थापनेचा मुख्य आधार सहकार्य हा आहे. द्विपक्षीय व वादग्रस्त मुद्द्यांना सार्कच्या व्यासपिठावर स्थान नाही १९८९ पासून

सार्कने एक स्वतंत्र ब्रिद घेऊन त्यावर स्वतंत्रपणे कार्य करण्याचे निश्चित केले आहे.

अलीकडील काळात सार्क संघटनेने जागतिक राजकारणात आपले महत्त्व सिद्ध केले असून दक्षिण आशियाई राष्ट्रे आज एक महत्त्वाची बाजारपेठ ठरलेली आहे. आंतरराष्ट्रीय व्यासपिठावर तसेच संयुक्त राष्ट्र संघटनेमध्ये भारत, पाकिस्तान, श्रीलंका, बांगलादेश, नेपाळ, भुतान, मालदीव आणि अफगाणिस्तान या सार्कमधील राष्ट्रांचे महत्त्व वाढलेले आहे. विभागीय राजकारणामध्ये तसेच व्यापारामध्ये सार्क संघटनेचे महत्त्व वाढलेले आहे.

दक्षिण आशियातील राजकारण व सार्क संघटनेतील भारताची भूमिका :-

आजच्या आंतरराष्ट्रीय राजकारणात दक्षिण आशियाई राष्ट्रांचा प्रभाव वाढत आहे. भारत, पाकिस्तान, श्रीलंका, नेपाळ हि राष्ट्रे जागतिक राजकारणाचा केंद्रबिंदु ठरत आहेत. दक्षिण आशियाई राष्ट्रांनी राजकीय, आर्थिक, सांस्कृतिक व सामाजिक विकासाच्या क्षेत्रात मोठी झेप घेतलेली आहे. दक्षिण आशिया या उपखंडातील भारत हा एक मोठा देश आहे. भारताला संपन्न अशी भौगोलीक स्थिती, ऐतिहासिक व सांस्कृतिक वारसा लाभलेला आहे. विपूल लोकसंख्या, लोकशाही शासनप्रणाली, संघराज्य पध्दती आदि वैशिष्ट्ये लाभलेली आहेत. एक सार्क सदस्य देश म्हणून सार्क संघटनेत भारताला अतिशय महत्त्व प्राप्त झाले आहे. दक्षिण आशियाच्या तीन द्विपकल्पांमध्ये भारताचे स्थान मध्यवर्ती आहे. भारताला सार्क या संघटनेच्या माध्यमातून दक्षिण आशियातील राजकारणामध्ये किंवा क्षेत्रामध्ये पुढील भूमिका पार पाडायची आहे.

१) दक्षिण आशियात मुक्त व्यापार व सहकार्य वाढविणे :-

दक्षिण आशियाई राष्ट्रांनी सार्कच्या स्थापनेचा घेतलेला निर्णय हा राजकारणाचा भाग असला तरी १९८५ नंतरच्या जागतिक राजकारणामध्ये विभागीय व्यापारसंघाचे महत्त्व दाखवून देणारा आहे. १९८५ पासूनच सार्क राष्ट्रांमध्ये परराष्ट्र सचिव, मंत्री आणि राष्ट्रप्रमुख पातळीवर सतत बैठका, परिषदा होत आहेत आणि यातून राजकीय, आर्थिक सहकार्य आणि मुक्त व्यापाराच्या दृष्टीने निर्णय घेण्यात येत आहेत. दक्षिण आशिया हा जगातील सर्वात गरीब समजल्या जाणाऱ्या विभागांपैकी एक आहे. लोकसंख्या जास्त असल्यामुळे दक्षिण आशियातील देशांमध्ये गरीबी आणि बेकारीचा प्रश्न मोठा आहे. दक्षिण आशिया एक संघटित शक्ती म्हणून पुढे यावे अशी भारताची इच्छा आहे. विभागीय सहकार्याच्या प्रस्तावाकडे पाहण्याचा भारताचा दृष्टीकोण हा सकारात्मक राहिला आहे. दक्षिण आशिया मुक्त व्यापार क्षेत्र (SAFTA) ची अंमलबजावणी २००७ पासून करण्यात आलेली आहे.

२) राष्ट्रा-राष्ट्रांमधील राजकीय प्रश्न सोडविणे :-

दक्षिण आशियामधून भारत आणि त्यांच्या शेजारील राष्ट्रांमध्ये राजकीय सिमावाद, वांशिक व इतर विविध कारणांवरून संघर्ष आहेत. ते संघर्ष सोडविण्यासाठी राष्ट्रांमध्ये परस्परविश्वास निर्माण होणे आवश्यक आहे. असा विश्वास आर्थिक, राजकीय आणि व्यापारी सहकार्यामधून निर्माण होऊ शकतो, अशी भारताची भूमिका असल्यामुळे सार्कच्या निर्मितीला भारताने पाठिंबा दिलेला आहे. भारताच्या मते दक्षिण आशियाई राष्ट्रांमध्ये आर्थिक आणि व्यापारी सहकार्य वाढविणे हे सार्कचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. त्यामुळे या

संघटनेचा वापर सदस्य राष्ट्रांमधील संघर्षमय प्रश्नांच्या सोडवणुकीसाठी होऊ नये. सार्कच्या माध्यमातून दक्षिण आशियाई राष्ट्रांमध्ये आर्थिक आणि व्यापारी सहकार्याच्या माध्यमातून राजकीय प्रश्न सोडविले जावे अशी भारताची भूमिका आहे.

३) दक्षिण आशियाचे नेतृत्व करणे :-

दक्षिण आशियातील सार्क राष्ट्रांच्या तुलनेचे सर्वच क्षेत्रामध्ये भारत हा प्रगतीशील राष्ट्र आहे. त्यामुळे सार्क संघटनेचा, दक्षिण आशियाई राष्ट्रांचा विकास हे फक्त भारताच्या पुढाकारानेच शक्य आहे. दक्षिण आशियात भारताला वडिलबंधुची (Big Brother) ची भूमिका पार पाडावी लागेल याची जाणिव भारताचे पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरूपासून ते नरेंद्रमोदीपर्यंत सर्वच पंतप्रधानांना आहे. त्यामुळेच भारताचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी आपल्या शपथविधी समारंभासाठी सार्कमधील सर्वच राष्ट्रप्रमुखांना निमंत्रित केलेले होते. यामध्ये सर्वच राष्ट्रप्रमुखांनी दक्षिण आशिया व सार्कच्या विकासावर चर्चा केली आहे. दक्षिण आशियामध्ये श्रीलंका व मालदिव ही दोन राष्ट्रे सोडली तर इतर सर्व राष्ट्रांच्या सिमा या भारताला लागून आहेत. यातून परस्परावलंबीत्वाची भावना दक्षिण आशियाई राष्ट्रांमध्ये विकसित झालेली आहे. भारताने स्वातंत्र्यापासूनच पुढाकार घेऊन दक्षिण आशियाई राष्ट्रांच्या विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावलेली आहे.

४) दक्षिण आशियातील राष्ट्रांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा करणे :-

आज दक्षिण आशियातील सार्क देशांचा प्रदेश हा आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल प्रदेश म्हणून ओळखला जातो. दक्षिण आशियातील अनेक राष्ट्रे आर्थिक मंदीच्या छायेखाली वावरत आहेत. या पार्श्वभूमीवर सार्कच्या माध्यमातून सर्व राष्ट्रे एकत्र यावेत व आपली ताकद वाढवावे अशी भारताची इच्छा आहे. दक्षिण आशियातील इतर राष्ट्रांच्या तुलनेने भारत हे एक विकसीत राष्ट्र असल्यामुळे अन्य सदस्य देशांपेक्षा भारताचे सार्कमधील स्थान महत्त्वाचे आहे. दक्षिण आशियातील राष्ट्रांमध्ये व्यापारी सहकार्य व त्यात संतुलन राहिल्यास सर्व देशांसाठी ते लाभदायी ठरू शकते या दृष्टीनेही सार्क संघटनेमधील भारताची भूमिका महत्त्वाची आहे.

५) दक्षिण आशियातील विभागीय सहकार्य व ऐक्य प्रस्थापित करणे :-

सन १९९० च्या दशकात शीतयुद्धोत्तर काळात भारताने विभागीय सहकार्य आणि ऐक्य प्रस्थापित करण्यावर विशेष भर दिलेला आहे. शीतयुद्धोत्तर काळातील भारतीय परराष्ट्र धोरणाचे एक महत्त्वाचे उद्दिष्ट म्हणून दक्षिण आशियातील विभागीय सहकार्याकडे पाहिले जाते. भारतीय परराष्ट्र धोरणाला नवी दिशा प्राप्त करून देणाऱ्या प्रसिद्ध गुजराल सिध्दांत (Gujrals Doctrine) मध्ये विभागीय सहकार्यावर भर देण्यात आला आहे. कोणतीही अपेक्षा न करता भारताने आपल्या शेजारील राष्ट्रांना आर्थिक मदत आणि सहकार्य करावे हे गुजराल धोरणामधील मुख्य सूत्र होते. या सूत्रानुसार भारताने नेहमी शेजारील देशांसोबत सहकार्याची भूमिका घेतलेली आहे. एक विभागीय महासत्ता म्हणून उदयास येण्यासाठी भारताला आपल्या शेजारील राष्ट्रांचे समर्थन आवश्यक आहे.

६) संरक्षणावरील खर्च कमी करणे :-

सार्कमधील भारत व पाकिस्तानसारखे देश संरक्षणावर प्रचंड खर्च करत आहेत, त्याचा परिणाम

दक्षिण आशियातील अन्य राष्ट्रांवर होत आहे. दक्षिण आशियातील या दोन मोठ्या देशांनी संरक्षणावरील खर्च कमी केल्यास अन्य राष्ट्रांमध्ये परस्पर विश्वासाची भावना निर्माण होईल. शेजारील राष्ट्रांमध्ये परस्पर सहकार्य वाढेल. सर्वच राष्ट्रांमधील गरिबी, दारिद्र्य दुर करण्यासाठी संरक्षणावरील खर्च कमी करून विकास कामांवर या राष्ट्रांनी प्रामाणिकपणे खर्च केला पाहिजे तरच सार्कराष्ट्रांची प्रगती होईल असे भारताला वाटते. यादृष्टीने भारताने अनेकवेळा सार्क संघटनेच्या माध्यमातून पुढाकार घेतलेला आहे इतर राष्ट्रांनी सहकार्य केल्यास दक्षिण आशियाचा विकास होईल.

७) दळणवळण क्षेत्रात आधुनिकीकरण करणे :-

ब्रिटीश काळात मालदीव वगळता सर्वच देशांना रस्ते, रेल्वे व जलमार्गाने जोडले गेले होते. नेपाळ व भूतान वगळता अन्य देशांमध्ये सागरी व्यापारास गती देणे शक्य आहे. या देशांमध्ये रस्ते, रेल्वे, जल व विमान मार्गांचे अत्याधुनिकीकरण सार्क संघटनेच्या माध्यमातून झाल्यास दक्षिण आशियाई क्षेत्र हे जगात एक प्रमुख आर्थिक सत्ता म्हणून महत्त्वाची भूमिका पार पाडू शकते. यामध्ये भारत एक मोठे राष्ट्र असल्यामुळे या दळणवळण क्षेत्राच्या कार्यात भारताची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची राहणार आहे.

८) आर्थिक परावलंबन दुर करणे :-

दक्षिण आशियातील सर्व राष्ट्रे कृषिप्रधान आहेत या राष्ट्रांमध्ये अन्न धान्याचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणावर होते. सार्क राष्ट्रांना अनेक वेळा नैसर्गिक आपत्तींना तोंड द्यावे लाते. अशा नैसर्गिक आपत्तीच्या काळात अन्न धान्याची गरज भागविण्यासाठी कृषी क्षेत्राच्या विकासाची गरज आहे. या दृष्टीनेही सार्क स्वावलंबनासाठी महत्त्वाची भूमिका पार पाडू शकते. आर्थिक स्थिती सुधारण्यासाठी भारताची भूमिका महत्त्वाची आहे. कारण विकसित राष्ट्रांमध्ये सार्क देशांच्या व्यापाराचे प्रमाण कमी आहे. त्यामुळे सार्क राष्ट्रांना दुसऱ्या राष्ट्रांवर अवलंबून राहावे लागत आहे हे वाढते आर्थिक परावलंबन दुर करण्यासाठी सार्क संघटनेच्या माध्यमातून भारताला दक्षिण आशियामध्ये महत्त्वाची भूमिका पार पाडावयाची आहे.

९) दक्षिण आशियात शांतता प्रस्थापित करणे :-

अलीकडील काळात दक्षिण आशिया हे एक अशांततेचे केंद्र बनले आहे. दहशतवाद, मुलतत्ववाद, वांशिक संघर्ष, माओवाद, इत्यादी प्रश्नांमुळे संपूर्ण दक्षिण आशियात अशांतता निर्माण झालेली आहे. दहशतवाद संपविण्याचे मोठे आव्हान भारतासह सार्कसमोर आहे. दिनांक १२ व १३ ऑगस्ट १९८६ च्या ढाका येथील परराष्ट्र मंत्र्यांच्या परिषदेत दहशतवादाच्या निर्मुलनाबाबत विस्ताराने चर्चा झाली. सार्क संघटनेच्या व्यासपिठावरून दहशतवाद, वांशिक संघर्ष संपविण्यासाठी प्रयत्न आवश्यक आहेत. कारण सार्कचे यश व भारताची प्रगती हे या क्षेत्रातील शांततेवरच अवलंबून आहे. या दृष्टीने भारत दक्षिण आशियामध्ये एक महत्त्वाची भूमिका पार पाडू शकते.

निष्कर्ष (Conclusion) :-

समकालीन जागतिक राजकारणामध्ये दक्षिण आशियाला विशेष महत्त्व आहे. दक्षिण आशिया उपखंड हे जागतिक महासत्तांचे प्रभावक्षेत्र बनलेले आहे. रशिया व चीनच्या वाढत्या शक्तिसामर्थ्याला शह

देण्यासाठी अमेरिकेने भारतासोबत मैत्रीपूर्ण संबंध प्रस्थापित केलेले आहे. त्यामुळे जागतिक राजकारणात अमेरिकेला दक्षिण आशिया व त्यातही भारताची भूमिका महत्वाची वाटते.

- दक्षिण आशिया उपखंडातील प्रत्येक राष्ट्रांचे सार्वभौमत्व, स्वतंत्र अस्तित्व, अंतर्गत बाबींत अहस्तक्षेप, शांततामय मार्गाने परस्पर वादग्रस्त प्रश्न सोडविणे यामध्ये भारताची भूमिका महत्वाची ठरणार आहे
- दक्षिण आशियात शांतता, स्वातंत्रता व आर्थिक विकासासाठी परस्पर सहकार्य करणे यासाठी सार्क देशांची भूमिका महत्वाचे आहे.
- दक्षिण आशियातील देशांमध्ये असलेल्या नैसर्गिक साधनसंपत्ती व मनुष्यबळाचा उपयोग परस्पर विकासासाठी करण्यासाठी सार्कची भूमिका महत्वाची ठरणार आहे.
- दक्षिण आशियातील राजकारणावर मजबुत पकडत निर्माण करणे हे भारताच्या विकासासाठी, राष्ट्रीय हितसंबंधासाठी, राष्ट्रीय सुरक्षिततेसाठी महत्वाचे ठरणार आहे.
- दक्षिण आशियाई राष्ट्रांमध्ये आर्थिक व व्यापारी सहकार्याच्या माध्यमातून राजकीय प्रश्न सोडविण्यासाठी जागतिक राजकारणावर आपले वर्चस्व प्रस्थापित करण्यासाठी भारताला दक्षिण आशियातील राजकारणात एक महत्वाची भूमिका पार पाडावी लागणार आहे.

संदर्भ सूची :-

- १) शीतल जैन, प्रमुख राष्ट्रांची विदेश नीती, रितु पब्लिकेशन्स, जयपूर २०११
- २) डॉ. शैलेंद्र देवळाणकर, भारतीय परराष्ट्र धोरण, सातत्य आणि स्थित्यंतर प्रतिभा प्रकाशन, पुणे २०१०
- ३) डॉ. विजय खरे, जागतिक राजकारणात भारत, के सागर प्रकाशन, पुणे २००८
- ४) डॉ.बी.सिंह गहलौत, भारतीय विदेशनीति, अर्जुन पब्लिशिंग हाऊस, नई दिल्ली, २००४
- ५) J.N. Dixit, Indias Foreign policy and its neighbors, Gyan Publishing House, New Delhi, २००१
- ६) डॉ.शैलेंद्र देवळाणकर, समकालीन जागतिक राजकारण : प्रमुख प्रश्न, विद्या प्रकाशन औरंगाबाद, २००५
- ७) डॉ.शैलेंद्र देवळाणकर, आंतरराष्ट्रीय संबंध, विद्या प्रकाशन, औरंगाबाद, २००४
- ८) डॉ.बी.एल.फडिया, अंतरराष्ट्रीय राजनीती, सिध्दांत एवं समकालिन राजनितिक मुद्दे, साहित्य भवन, पब्लिकेशन्स, आगरा, २००९

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

POWER OF KNOWLEDGE

Certificate of Publication

This is to certify that the review board of our research journal accepted the research paper / article titled “ दाक्षिण आशियातील राजकारण आणि शाक संव्यवस्था: भारतधी भूमिका ” of

Dr./Mr./Miss/Mrs. प्र. डॉ. अरुण येदवार

It is peer reviewed and published in the issue III Vol. I in the month of Oct. to Dec 2020

Thank you for sending your valuable writing for Journal.

Impact Factor

RNI No. MAHA
UL030006/13/2012-TC

ISSN-2320-4439

Editor

Dr. Sadashiv H. Sarkate

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages

January 2021, Issue-72, Vol-04

Editor**Dr. Bapu g. Gholap**

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

“Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.”

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors

www.vidyawarta.com

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages
January 2021, Issue-72, Vol-04

Editor
Dr. Bapu g. Gholap
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

“Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.”

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

INDEX

01)	SAKSHAT: INDIA'S INITIATIVE FOR MASSIVE OPEN ONLINE COURSES (MOOCS) ...
Swati P. Adhe	14
02)	A STUDY OF MSME'S PERCEPTION OF ADOPTING E-MARKETING ACTIVITIES ...
Dr. Nilendra Lokhande & Mrs. Ruchita Ajay Kawatwar, Mumbai	16
03)	Existentialism in Indian English Novels
Lata	21
04)	A Study on tourist satisfaction and economic development in Himachal ...
Dr. M. D. Somani & Mohmmad Idrees, Indore	23
05)	The Impact of Social Media on Indian Politics
Dr. Arun S. Pentawar, Dist. Beed	28
06)	Adjustment of Female Teachers of joint and nuclear family
Ms. Raji, Gandhinagar, Gujarat	33
07)	IMPACT OF COVID-19 ON FINANCIAL PERFORMANCE OF CHEMICAL ...
Dr. Nilendra Lokhande & Ms. Pournima Nivrutti Relekar, Mumbai	37
08)	JUDICIAL REVIEW: JUDICIAL AND LEGISLATIVE TRADE-OFF
Seema Sharma Tiwari, Indore	42
09)	Preparation and Characterization of Nanostructured Cobalt Sulphide ...
Dr. Chandrakant S. Ulhe, Washim, Maharashtra, India	49
10)	साहित्यरत्न अण्णाभाऊ साठे यांच्या निवडक कांदबऱ्यातील स्त्री प्रतिमा
मोरे पंडित किशनराव, जि.नांदेड	53
11)	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा राष्ट्रवाद
प्रा. डॉ. महेंद्र विठ्ठल पाटील, जि.धुळे	56
12)	नांदेड जिल्ह्यातील पीक केंद्रीकरणाचा एक : भौगोलिक अभ्यास
प्रा. डॉ. यु. एस. कानवटे, नांदेड	59

culture and lifestyle (0.026), easy and adequate availability of Hotels, Lodges and Restaurants. (7.166).

Tourism is a service industry which plays a vital role in the social, cultural and economic development. Services quality and satisfaction is of great importance in the tourism industry.

References:

Huang J.H, Min J.C.H. 2002, Earthquake devastation and recovery in tourism: The Taiwan case. *Tourism Management*, 23:145-154.

Kevin G., and Wendell M., 2000, The impact of regulatory measures on commercial bank interest rates: A micro analysis of the Barbados case. *International Advances in Economic Research*, 6:544-556.

World Tourism Organization (1994). *National and Regional Tourism Planning*. London: Routledge.

Briassoulis, H. (2002). Sustainable Tourism and the Question of the Commons. *Annals of Tourism Research*, Vol. 29(4), pp. 1065-1085.

Reed, M. (2000). Collaborative tourism planning as adaptive experiments in emergent tourism settings. In B. Bramwell & B. Lane (Eds.), *Tourism collaboration and partnerships* (pp. 247-271). Clevedon, UK: Channel View Publications

International journal of advanced research in economics and commerce (Vol-1, issue-1, June 8-2013)

International journal of scientific and engineering research (Vol-5, issue-6, June-2014)

www.jkrourism.org

www.businessperspectives.org

Negi, Jagmohan (1987), *Tourism Development and Resources Conservation*

Metropolitan Books Company, New Delhi.

Kumar, Nirmal (1996), "Tourism and Economic Development", APH Publishing House, New Delhi, ISBN 81-7024-714-4.

Heung, Vincent C. S. and Cheng, Eliza (2000), Assessing Tourists' Satisfaction with Shopping in the Hong Kong Special Administrative Region of China, *Journal of Travel Research*, Vol. 38, No. 4, 2000, 396-404.

05

The Impact of Social Media on Indian Politics

Dr. Arun S. Pentawar

Head, Dept. of Political Science,
Sunderrao Solanke Mahavidyalaya, Majalgaon,
Dist. Beed

Abstract:

In the last ten years, technology has more advanced and faster than in any time in human history. Its impact on our culture is undeniable, and its impact on Politics. The changing nature of Politics, Government & Administration in the era of Social Media in India. Many Challenges & Opportunities is created by Social Media in the field of Indian politics as well as state politics. Today 21st century contribution of social media to change Indian Political System. The social media is used to be Indian Political Process, Governments and Judiciary & Electoral Process etc. Face Book, WhatsApp, Instagram, MySpace, Twitter, YouTube and other popular social media websites Yahoo was the search engine of the day, and the most common form of communication young people for interested in Indian, state & Local Politics used online. Impact on Social Media in India for Political Parties, Political Organization, India's Political development, to Know Political Events, to Introduce Politicians, to know Current Affairs for elections, Distribution of Political Information. Today so it has the potential to increase the number of people who participate in political work from day to day because of Social Media. Therefore social media became a fifth pillar of Indian democracy.

Key words: Technology, Social Media, Politics, Political process, Elections etc.

Objectives of the Paper:

To determine the concept of Social Media.

To know the study of Social Media and its impact on Indian Politics.

To know the study of Issues and challenges before social media and politics.

Research Methodology & Sources:

The proposed study mainly is descriptive in nature. The research done is based on secondary data. Here, the data from various research journals, websites and articles are collected in order to understand the concept of social media and its impact on Indian politics.

Introduction:

Today impact of social media on Indian politics and the people. In the last ten years, technology has advanced faster than in any time in human history. Its impact on our culture is undeniable, and its impact on Politics. The changing nature of Politics, Government & Administration in the era of social media in India. Many Challenges & Opportunities is created by social media in the field of Indian politics as well as state politics. Today 21 st century Contribution of social media to change Indian Political System. The social media is used to be Indian Political Process, Governments and Judiciary process & Electoral Process etc. Face Book, MySpace, WhatsApp, Twitter, YouTube and other popular social media websites Yahoo was the search engine of the day, and the most common form of communication young people for interested in Indian, state & local politics used online. Social media has made it easy for anyone and everyone with an internet connection to indulge in armchair politics The worry is that the e-literate, English - speaking, urban population may not be too keen to vote in elections, but they can and do criticize the government, politicians and the system in general from the comfort of their computer chairs, basking in the warm glow of their computers and thinking that they have done their bit. One would benefit by

quickly looking at how the new media technologies - both current and earlier generations of technologies related to the internet - have been used in politics in other contexts. In this research paper to determine the relationship between social media and politics, in this paper to explain the concept of how social media impact on Indian political system.

What is Social Media?

Social media is computer-based technology that facilitates the sharing of ideas, thoughts, and information through the building of virtual networks and communities. By design, social media is internet-based and gives users quick electronic communication of content.

Important Types Of Social Media Platforms to Serve Political Ads and Events

Social networking (Facebook, WhatsApp). Micro blogging (Twitter). Photo sharing (Instagram, Snap chat). Video sharing (YouTube, Facebook Live) is the different types of social media they are commonly used in worldwide.

Here we discuss which social media platform is most Important apps commonly used in India with its extensive features.

1) Facebook

Facebook is one of the most widely used apps in the world. There are 2.41 billion monthly active users. Facebook is the primary platform to connect with a broad audience in one place. Facebook is used by millions of users where people can share their views, images, videos, etc.

2) YouTube

YouTube is a video hosting service. There are 2 billion monthly active members. YouTube comes with enhanced features. It is compatible with android phones. This app allows the user to upload, view, share, rate, report, and comment on the video.

3) WhatsApp

WhatsApp is a freeware instant messaging platform. It allows the user to send a text

message, a voice message from their mobile phone. It is the best messaging platform for your family or friends. WhatsApp includes many features and some of the essential features are:

- Voice call and video call
- Save the data offline
- Backup data
- Share contacts, locations, and documents

There are almost 1.6 billion WhatsApp users in the world.

4) Instagram

Instagram is the app that has become a sensation these days. There are 1 million people connected on Instagram across the globe. Amongst all, Instagram has unique features which provide two types of account to its members.

On Instagram, visitors can share images, videos, live videos, stories. Recently it adds the new feature that is IGTV that supports long videos.

5) TikTok

TikTok is the latest video sharing social network. TikTok is rising day by day. It was the world's most downloaded app in 2018. There are 550 million active users on TikTok.

It can record the video for 60 seconds and add music with special effects with the edit feature. This application is the most popular worldwide. But this app banned in India because this is China app. Presently crises in India-China relations due to border issues.

6) Twitter

Twitter is the real-time micro blogging website on social networking app. The message is known as tweets where registered users can tweet, and unregistered visitors can read the tweets. Twitter has 330 million users.

Twitter is the ideal social media platform for the best customer services. Users can choose to read the tweet of your interest like sports, news, entertainment, etc.

There is one feature where users can

chat with friends and followers. Eminent personalities share their views on twitter. This app is mostly used by our national level political leaders and important politicians.

Above, we have discussed the six important and impressive apps of social media. These are free and important social media apps which help to promote our Indian politics on a large scale.

Analysis of The Impact of Social Media on Indian Politics

Today the big contribution of social media in human life & it's used in local level to national level politics and Indian political system. The impact of social media on Indian politics as given different areas.

1) Impact on Political Parties:

Today India's national & regional political parties and movements have used the internet and other social media apps very effectively and extensively. In this case, the other social media are as important to mention, if not more so. The collection, organization, and analysis of data can be one of the most critical parts of running campaigns. Political parties manifestos and their policies, agendas promoted through the social media.

2) Impact on Political Organization:

From demographic data, to organizational records and planning documents, social media is a great boon in this country. All sorts of political and activist organizations have made great use of them in India. Gone are the days when political leaders went around with a paper notebook, keeping track of contacts in every constituency in the country.

3) Impact on Electoral Process:

Imagine if computing allowed the voters to check information for them, to see what is happening on the ground and to make a final judgment for themselves. We would then be free of the shameless politicking and manipulation that occurs before an election. At least people will be making independent electoral decisions

that depend on their ability to examine information. This would be a welcome relief from some of the laughable results that we are getting in elections when every two bit politician can lay his or her way into high office.

4) Impact on India's Political development:

Computing could have a transformative effect on the way that we deal with politics. Our politics at the moment is received rather than created. The ordinary person is removed from the political process and globalization has only served to emphasize this reality. Social Media has played a huge role in India's Political development. Kamal Nath has stressed the importance that social media plays in the role of politics with the Indian people.

5) To Know Political Events:

Internet technology and speeds have advanced to the point where websites like Facebook Live, YouTube can offer streaming video of live political events online, in real time, and without interruption as seen during the political debates and eventual election.

6) To Introduce Politicians:

Social Media has most definitely impacted politics and politicians. Long gone are the days of your local politician knocking on your door to introduce him. There was a time not so long ago when you felt a personal connection to your politicians as they would show up at your door and take time to hear your issues. Your politician on every level is now able to meet you in your living room by way of your television, your mobile phones through social media. Now the use of social media exactly is the newest idea to politics.

7) To know Current Affairs for elections:

Social Media and its political impact was seen in our most recent elections was with Twitter, Facebook, WhatsApp. Though Twitter, Facebook, WhatsApp was still too new to have made as serious an impact as I believe it will in the future; Twitter, Facebook, WhatsApp had almost become your new arena for campaign

news. People were able to find out what was going on as it was happening before the media could get to it. This will soon have a severe impact on the role of the social media with news.

8) Transformative Impact:

In the past two years, we've seen the transformative impact of the internet and social media. Instead of a handful of news photographers hiding to capture images, we now see millions of people in the street, cell phones in hand, taking increasingly high quality videos and photos of state oppression through social media.

9) To know Information and organize Political Events:

The internet and cell phones add a new dimension to political technology; they are interactive media. In addition to the images presented on the web, the internet allows people to quickly spread ideas, information and organize political protest in India. Information comes to the public and from the public as well through social media. Efforts to jam and shut down these technologies are nearly always overcome by hackers and clever political organizers.

10) To know the Political Process:

What effect has information all of that concerns the political process in a formal sense? Let me back up and say a few words about civil society more generally. One important thing that Internet has done, almost subliminally, has been to make much more visible society's processes of collective cognition. Technology had so far on the political process? One answer is "nobody knows". Little research has been conducted on the matter. My own expertise derives not from research but from practical involvement. In 1993, for example, I observed that many Internet-based issue campaigns were doing more harm than good, and so I wrote the first manual on the subject. Some research does exist, however, and I will draw on it in my comments. That said, another answer is "not much". In the political process, Social Media is still the

most important medium in India.

11) Distribution of Political Information:

Social Media does facilitate the distribution of political information. But many things happen in the political process that nobody knows how to automate. Examples include legislative analysis, research, agenda formation, and coalition building. These are, not coincidentally, the primary functions of political intermediaries such as interest groups and political parties, not to mention legislative staffs.

12) To Increase Peoples participation in Politics:

The Internet has a role in mobilization and coalition work. One might, for instance, broadcast a message to one's coalition partners about an activity taking place in India. Electronic mail makes it easier for a coalition to agree on a unified message or draft a collective letter. An online group of coalition members' representatives might agree that dissents from a proposed draft should be raised within 24 hours, and that silence will be interpreted as agreement. This practice is certainly widespread, and it has the potential to increase the number of people who participate in political work from day to day because of social media users.

13) To Increase Political Socialization

The social media has a important role in political socialization in India. Political socialization is a process, this process providing different agencies i.e. Family, Educational Institution, Political Parties, Internet, Electronic & Social Media etc. In this process political information, knowledge, political events, political culture has transports from one generation to another generation. One might, for instance, broadcast a message to one's coalition partners about an activity taking place in India. In this decay India by using social media to increased people's political socialization. In this modern era, most of the politicians and political parties have started to use social networking media for their campaigns, promotion of ideology and to

get the support of masses. On the other hand most of the social networking media users are also using this avenue for politics.

14) The impact on Government:

Social media probably impacts governments more than corporations and private individuals. For the most part, corporations propel and advance technology. Governments, on the other hand, usually lag behind and are forced to catch up. And even if they do not want to be involved, they must, because current trends and business practices demand that they conform. But this leaves governments vulnerable in many ways and thus, it can be said that generally speaking, social media has a negative impact on government.

Conclusion:

Today 21 st century Contribution of Social Media to change Indian Political System

The Social Media is used to be Indian Political Process as on Parliamentary Process & Electoral Process etc

Impact on Social Media in India for Political Parties, Political Organization, India's Political development, To Know Political Events.

To Introduce Politicians, To know Current Affairs for elections, Distribution of Political Information.

The changing nature of Politics, Government & Administration in the era of Social Media & Technology in India.

Many Challenges & Opportunities is created by Social Media in the field of Indian politics as well as state politics.

To increase the number of people who participate in political work from day to day.

Social Media became a fifth pillar of Indian democracy.

References

Mobile Association of India, (2013), Research report "Internet in India 2013" available at: www.iamai.in

Philip E. Agre, (1998), Designing genres

for new media, revisiting computer-mediated communication and community, Los Angelis.

Mishra, Kaveri (2013), "Impact of Social Media in Karnataka Assembly Elections a Myth" available at: www.socialsamosa.com

R.B Varma, The Internet and Political Communication in India.

Foley, M.F. (2010), "Facing social media's growing impact on politics" available at: http://articles.philly.com/2013-04-06/news/38329652_1/social-media

Shirky, C. (2011), "The Political power of social media- Technology, Public sphere and Political Change" available at: www.foreignaffairs.com/articles/67038/

□□□

06

Adjustment of Female Teachers of joint and nuclear family

Ms. Raji

Gandhinagar, Gujarat

Abstract:

For a working woman her career and family are the most important facets of her life. Striking a balance between professional and family life has become a conspicuous personal and family issue for contemporary societies. The present financial needs require both the husband and wife to work for the family. The working woman has a multiple role, as a mother, wife, daughter, daughter-in-law, home maker and also an employee associated with an institution. The balance between profession and family is a permanent challenge in working women's lives. The difficulty of a woman to balance these multiple roles has strongly affects their physical, emotional and mental well-being. The present research was aimed to study adjustment of female teachers according to the structure of family they belonged. The sample of the study consisted of 400 female teachers from secondary schools of Gandhinagar district of Gujarat state. Out of which 195 were female teachers belonged to Joint family and 205 were female teachers belonged to Nuclear family. Survey method was used for data collection. Standard Deviation and t-test were used for the analysis of data. The result indicated significant difference in the adjustment made by the female teachers belonging to joint and nuclear family. The results manifested that the teachers belonging to joint family have to adjust more than the teachers of nuclear family.

Introduction